

חול חמועד סוכות, תש"ן

הנס - אחי הבכור,
לזכרו.

הנס היקר, זה זמן רב שאינך עוד איתנו. ואני איתך מדי יום ביומו, כן - במובן כלשחו אני איתך, אך אתה חסר לי מאד. וכי איך אוכל לשכוח אותך... היית אצלי בערב האחרון לפני פטירתך ועזרת לי בכתיבת מכתב לרגל ספרה של קרלה. למוחרת היום, שעות ספורות לפני מותך, ליווית אותי לתחנת האוטובוס. "השגיחי על עצמך, שם בתל-אביב, שלא יקרה לך שום דבר..." כך נפרדת ממני. לי לא אירע דבר, הנס, אך מה קרה לך? בך פגע המוות חפתאומי והבלתי-נתפס, ואתה הוא שעזבת אותנו. בשורות אלה רוצה אני להעלות קצת מזכרונותי איתך.

הנס, קרל ואני נולדנו בכפר היידנאולדנדורף אשר ליד דטמולד בגרמניה. הורינו, וילהלם ומריה ארמן, חיו תחילה במינכן, אך בשנת 1926 עברו צפונה לאיזור הכפרי הנאה הזה, רכשו בית ועיצבו חיי משפחה יפים ונעימים. לנו, לילדים, חיתה זו ילדות יפה מאד. גדלנו באוירה חופשית למדי בין שדות ונחלי מים. היינו יחידים בין הגויים ולא ידענו כמעט דבר על יהדות - עד למועד ליל-הבדולח, ביום 9.11.1938. כיום נראה לי, כי אילמלא קמה התנועה הנאצית בגרמניה לא היינו לומדים לעולם לחרגיש כיהודים ולצאת לארץ-ישראל.

בתאריך 9.11.1938 נעצר אבא שלנו והובא אל בית הסוהר. המילים האחרונות שלו היו: "הנס! אתה הבכור, קח אחריות לכל דבר!"

במועד זה נאלצנו לעזוב את הבית שלנו. עלינו, הילדים, נאסר להמשיך בלימודים בבית-הספר הכללי. אך, הקהילה היהודית הקטנה בעיר דטמולד הקרובה התארגנה מיד וריכזה את הילדים היהודיים בבית-ספר עצמי. 15 - 18 ילדים חיינו, בכל הגילאים של בית הספר היסודי על 8 הכיתות שלו. בחדר אחד למדנו כולנו יחד. אתה, הנס, היית מן הבוגרים ביותר, אני הייתי הקטנה מכולם.

בבית-ספר זה שמענו בפעם הראשונה את המילה "פלשתינה" (ארץ-ישראל). גם מילים אחדות בשפה העברית קלטנו כאן. שרנו גם שירים עבריים. הרגשנו, כי האחרים חיו בתקווה מתמדת להגיע באחד הימים ל"פלשתינה"; לנו, לילדים של משפחת ארמן, לא חיח דבר זה מובן, כלל וכלל.

היתה לנו מקהלה יפה מאד בבית-הספר. אבל לך, הנס, אסור היה להשתתף בה. "הנס, תשאיר את הפה שלך סגור שכאתה שר!" - כך חזר ואמר לך המורה. מוזר, חשבתי, הרי בכל שאר התחומים היית תלמיד טוב! הזמן עבר והגיעה שנת 1941, ועם זאת הגיעה גם חגיגת "בר-מצווה" שלך. אכן, בימים אלה כבר ידענו שאנחנו יהודים.

הנס, כמה יפה היה יום זה: עד היום אני זוכרת את השירים היפים, ששרנו אז. הרב, מר רילף, בא באופן מיוחד מן העיר קלן לכבוד האירוע המכובד הזה. לאחר הטקס היתה ארוחת-צהריים חגיגית וטובה. השנה - 1941, ועדיין היו חברים יהודיים רבים שבאו לברך את משפחתנו. אך, מכאן ואילך השתנו התנאים במחירות רבה ביותר: בשנת 1942 נסגר בית-הספר היהודי בדטמולד, וכל יהודי האיזור נשלחו למחנה טרוזין. לנו הורשה להישאר, לפי שעה, כי הרי היינו יהודים-למחצה בלבד.

הנס יקירי, אני מאד רוצה לספר כל מה שקרה לנו באותם הימים. הן אתה הוא שהדגשת תמיד: אסור שהדברים יישכחו!

מעתה החלו ימים קשים יותר ויותר. לא היה בית-ספר. לא היה כלום. ב-1943 נשלח הנס למחנה-עבודה באיזור בילפלד. לאחר זמן-מה הגיע תורם של קרל ושל אבא. אתה, הנס, עסקת הרבה בפיוני הריסות לאחר הפצצות. אמא ואני נסענו פעמיים לבילפלד, כדי לבקר אצלכם. נדחמנו למצוא אתכם רעבים ומורעבים. כל העצורים ישנו יחד בחדר אחד על מצע של קש, ואנשי הגסטפו לא הרפו שמירתם על "הפושעים". בכל ביקור יכולנו לשמוע צריחות של עצורים.

להנס היתה תעוזה רבה, וכך הצליח לברוח פעמים אחדות ולהגיע אל משפחה של ידידים, שגרה איתנו קודם לכן בביתנו בכפר. היתה זו "דודה מרתה" שעזרה לנו תמיד ככל יכולתה וללא פחד, למרות שהוזהרה כבר פעמים מספר. דודה מרתה האכילה את הנס כראוי, וכך צבר כוח וחזר בחשאי אל המחנה בבילפלד.

באחד הימים הגיעה גם הביתה, הנס, אך לא לזמן רב. חודש אחד בלבד עבר, וחנה חשכה בבוקר, ביוני 1944, דופקים בדלת דירתנו, ושוב לוקחת הגסטפו את שלושתכם - אותך, את קרל ואת אבא. שוב אתם נשלחים לבילפלד. אך מכאן הובילה הדרך לאי-שם, ולנו נמסר רק, שנוכל לחיפרד מכס אם נבוא מיד. לא הגענו במועד, הנס. אמא ואני יצאנו לדרך, אך הפצצה כבדה חיתה ביום זה על איזור בילפלד. רק ממרחק-מח יכולנו לראות, איך מובילים אתכם אל קרון המיועד לחובלת בחמות, והרכבת יוצאת לדרכה אל יעד בלתי-ידוע.

ממך, הנס, הגיע כעבור זמן סימן של חיים: "אני בדרך אל דודה אירמגרד", כך כתבת, ואנחנו הבנו שהגיעה לטרזין.

הנס יקירי, אמא ואני היינו אובדות-עצות בזמן הזה. ולא אשכח את הזמן, בו הגעתי גם אני לטרזין. אתה חיפשת אותי, נוקשה בתקוותך למצוא אותי. אכן, באחד הימים גילית את אחותך הקטנה ממררת בבכי ואינה מבינה מה קורה לה. יום יום באת לבקר אצלי, לפעמים גם ללא-רשות. כאח בוגר לקחת על עצמך את מלוא-האחריות על שאר בני-המשפחה. זו היתה בקשתו של אבא, ואתה אף פעם לא שכחת ולא הזנחת את הדבר.

וחנה, רצו לשלוח אותך לאושוויץ. אך במחשבה שנייה החליטו להשאיר אותך בטרזין, כדי שתעזור שם בהקמת תאי הגז. כך נמחקת באותה העת מרשימת המשלוח לאושוויץ. עדיין שומעת אני את המילים שאמרת לי אז: "עליך לעבוד הרבה. אוי ואבוי לך, אם תהיי חולה! רק בדרך זו יש לך סיכוי להישאר בחיים."

וכבר הגיע מועד מרץ 1945. בתקופה זו שלחו אותך מטרזין לצ'סן. אך כעבור שבועיים חזרת לטרזין, כי בתקופה זו התקדם הצבא הרוסי אל עבר צסן. "אני כבר לא יכולה יותר", כך אמרתי לך, "הנס, אני כל כך רעבה..." ואתה יעצת לי, שאמיר את הנעליים שלי בלחם. הלכתי ועשיתי לפי עצתך... אז הגיע עבורנו הזמן הקשה ביותר: אתה ואני - הוצבנו לעבודה בתחנת הרכבת של טרוזין.

כמה וכמה פעמים העלינו בינינו זכרונות מימים נוראים אלה. כיום אין לי אדם שיביך.
והגיע חיום בו שוחררנו. ביום ה-9.5.1945 הגיעו חרוסים מן המזרח וחאמריקאים מן
המערב. אתה חלית בצורה אנושה ביותר, אני הייתי חולה עוד לפני מועד זה, גם קרל חלה
ואבא היה באפיסת-כוחות.
עברו שלושה חודשים עד שחיינו שוב כולנו באוגוסט 1945 בבית. היה זה דבר נדיר ביותר,
שמשפחה יהודית בשלמותה תעבור את ימי השואה הנוראים הללו. לנו שיחק המזל.

עתה החל חנס ללמוד את מלאכת חגרות, וחבית שוב נעשה למקום נאה. חזמנים חיו עדיין
קשים ביותר, אך אנו, משפחת ארמן, ידענו את גודל הערך של ההישרדות.
ואולם, אט-אט הרגשנו, שאין לנו עוד עתיד בגרמניה. כך יצאנו בחודש אפריל 1949
לישראל.

מאז חודש אפריל 1949 חייה כל משפחת ארמן במעין-צבי. אבא נפטר בסמוך מאד
לעלייתנו, ושוב היה זה חנס, שנעשה ל"ראש המשפחה" לכולנו.

מה יפים היו ערבי השבת שלנו, חנס!
בדרך כלל נפגשנו כולנו אצל אמא. לאחר שאמא נפטרה בשיבה טובה ישבנו אצלנו וחרבינו
להעלות זכרונות מן העבר, במיוחד כאשר גם קרלה ושמוליק הצטרפו.

חנס, לו רק ידעת: לרגל 50 שנה ל"ליל-הבדולח" הוזמנתי לביקור בעיר דטמולד. חנס, כה
רבות היו החוויות שעברו עלי בביקור זה... ובפי חזרו שוב ושוב המילים: "למי אוכל לספר
על זאת, בנימיך?!". חנס, אתה היית חסר כל-כך! הרבה שאלו שם עליך, ולא קלה היתה
עבורי התשובה, שאינך עוד בין החיים.

חנס יקרתי, אני מודה לאלוהים, שאמא לא היתה כבר איתנו, כאשר עזבת אותנו לעד.
כלפיך, חנס, יש בי רגשי תודה כה רבים על חמון דברים, שלא אוכל לכתוב כאן ולציין את
כולם. אך מבטיחה אני, שאוסיף לספר, שאוסיף להעלות זכרונות, שלא יישכח דבר!

גם לא אתה!

אחותך רות